

De Geschiedenis van Westzaan opnieuw beschreven

Deel 32

door **WILLEM TIP**

Nieuwe Vermaningen

In de eerste helft van de eeuw hebben de inwoners van de Banne van deze tegenspoed echter nog geen weet. In de Gouden Eeuw heeft men goed verdiend. Na het rampjaar 1672 vertoeven er geen vreemde legers meer op Nederlandse bodem. Voorzichtigheid blijft troef. De Hollandse kooplieden mijden buitenlandse avonturen, meer misschien dan een eeuw eerder. Er is echter wel geld voor lang uitgestelde investeringen.

De Waterlandse Doopsgezinden bouwen in 1695 een nieuwe ruime Vermaning in het noorden van het dorp. Vlakbij, op de plaats van de huidige kosterswoning hebben ze in 1791 de bijbehorende pastorie. De Vermaning zal in het midden van de negentiende eeuw aanzienlijk worden vergroot. Bij deze gelegenheid wordt ze voorzien van een nieuwe voorgevel in de dan gangbare Engelse neogotische stijl. Iets later krijgt de kerk een orgel. Vanaf 1962 is de Vermaning in gebruik bij de Gereformeerde gemeente.

De Vriesche Doopsgezinden hebben aan het Zuideinde een oude Vermaning, stammend uit 1664. Het gebouw is echter niet ruim opgezet en vertoont steeds meer gebreken. Op 10 maart 1731 wordt daarom een nieuwe kerk aanbesteed. Net zoals de vorige is deze weer geheel van hout. Ongelooflijk kort duurt de bouw. Bij houtbouw is dat ook mogelijk. Veel onderdelen worden elders gemaakt en pasklaar aangevoerd. Op de bouwplaats behoeven ze alleen nog in elkaar te worden gezet. Na een kleine driekwart jaar, op 2 december 1731 heeft de inwijding plaats. De bouwkosten, iets meer dan 10.000 gulden, dekt men uit giften.

Dorps-, Wees-, en Armenhuis

Op 25 mei 1717 legt men op het terrein achter de toren van de gereformeerde kerk de eerste steen voor een nieuw Dorps-, Wees-, en Armenhuis. In 1746 wordt het nog eens vergroot. De kinderen in het Dorpsweeshuis krijgen een opvoeding in de Gereformeerde Leer. De Westzaanse Doopsgezinden hebben hun eigen weeshuizen, bij elke Vermaning staat er een.

De algemene Armeenzorg van het

De Zuidervermaning

dorp stelt aan wezen en behoeftige inwoners strenge eisen. Wie zich meldt bij de armenzorg moet geboren zijn in de plaats zelf, lid zijn van de Gereformeerde kerk en geregeld de kerkdiensten bezoeken. Verder moet hij een behoorlijk leven leiden en geen klachten geven over drankmisbruik. Na 1776 mogen de armen ook geen grote hond bezitten. De hondenschaar in de Banne levert al genoeg hinder op.

Tien jaar oud: werken

Wezen worden pas in het Weeshuis toegelaten als de familie ze niet kan opnemen. Tot hun tiende jaar krijgen ze vervolgens les op de dorpschool. Daarna begint voor hen het werk bij een baas.

Het eten in het weeshuis is eentonig: roggebrood, kaas, erwten en bonen, soms wat gezouten spek, vis of vlees. Voor groente en vruchten heeft men weinig geld.

Op hun 18de tot 23ste jaar verlaten de meeste wezen het weeshuis, vaak nadat ze een som geld hebben betaald. Ze mogen hun kleren meenemen. Jongens krijgen bovendien tegen betaling hun gereedschap mee, meisjes ontvangen een bruidsschat.

Tot 1953 zal het Westzaanse Weeshuis op zijn oude grondvesten blijven staan. In dat jaar wordt het na de stichting van het nieuwe bejaardenhuis 'Lambert Melisz' afgebroken. Voor Westzaan gaat het gebouw daarmee verloren. In de late jaren zestig van de twintigste eeuw herrijst het echter aan de Zaanse Schans tegenover Zaandijk. Daar wordt het ingericht als restaurant onder de naam 'De hoop op de zwarte walvis'.

De Grote kerk

De Westzaanse Gereformeerden

krijgen in de achttiende eeuw eindelijk ook een nieuw bedehuis. Sinds de invoering van de Gereformeerde Leer komen ze samen in de gedeeltelijk houten kerk die ze hebben opgericht tussen de ruïnes van de St.-Joriskerk. Het gebouw is echter niet voor de verre toekomst opgezet, evenmin overigens als het er naast staande Rechthuis. Herhaaldelijk noopt het tot herstellingen. Zo moet al in 1637 het dak dat in slechte staat verkeert, geheel opnieuw worden 'overwulfd'. De kerk is naar het oordeel van de kerkmeesters ook te klein. In 1642 verzoeken ze het dorpsbestuur, het gebouw te mogen vergroten. De tijd lijkt daarvoor rijp. Het buurdorp Westzaandam beschikt al twee jaar over zijn fraaie en ruime Westzijderkerk. Westzaan kan toch niet achterblijven. Schepenen en vroedschappen van Westzaan wijzen het verzoek echter af. Ze vinden het onvoldoende gegrond. In West-Zaandam gaf de dorpspolitiek aanleiding voor nieuwbouw. Die aanleiding is er in Westzaan niet. De kerkmeesters hebben zich te schikken. Financieel kan de Gereformeerde staatskerk een beroep doen op het burgerlijke bestuur. Datzelfde burgerlijke bestuur heeft daardoor echter ook het laatste woord als het op bouwplannen aankomt.

Pastorie

In de jaren na 1730 komen de nieuwbouwplannen echter opnieuw op tafel. Er is nu meer aanleiding. Zelfs meer dan een. De belangrijkste aanleiding is de groei van de Westzaanse Gereformeerde kerk. In de jaren rond 1730 telt men gemiddeld tachtig dopelingen. Dat is een historisch hoogtepunt dat noch daarvoor, noch daarna wordt geëvenaard.

Nieuwbouw is ook gemakkelijker geworden. De oude en historische ruïnes van de St.-Joriskerk hebben een nieuwe kerk altijd in de weg gestaan. De paalworm verandert dat beeld echter volledig. Onverwacht krijgen de oude kloostermoppen waarde. Gedachten over erfgoed en historie wijken. In 1732 breekt men de muren eensgezind af voor de versterking van de Hogedijk.

De achttiende eeuwse Westzaanse regenten willen tenslotte graag nog eens laten zien, waar het bestuurscentrum van de Banne ligt. Voor drie ton hebben ze de heerlijke rechten gekocht. Een nieuwe kerk kost vergeleken daarmee maar weinig. Men begint in 1733 alvast met de bouw van een nieuwe pastorie. Het wordt een statig herenhuis, geheel in steen uitgevoerd en voorzien van moderne 'Engelse' schuiframen.

Jan van der Streng

Schepenen en Vroedschappen leggen daarnaast contacten in Amsterdam. Er verschijnen ontwerpen en begrotingen. De nieuwe kerk moet ruim worden, hoog en aanzienlijk. Ze krijgt een voorgevel in de deftige Régencestijl, herinnerend aan een Amsterdams grachtenpand. Hoog boven de ramen komt in stevige kleuren het Wapen van de Banne. Boven alles in de omgeving zal dat uitrijzen. Tot ver in de omtrek mag men het zien. Als het kan tot in de herenhuizen aan de Lagedijk. Het is zoals bij de oude St.-Joriskerk. De bouw bevestigt het aanzien van de bouwheren. Ze is ook een teken van vertrouwen. Men veroorlooft zich een uitgave die het leven meer kleur geeft.

Wel overwogen Schepenen en Vroedschappen in 1739 nog, de kerk openbaar aan te besteden om zo kosten te besparen. Een groep notabele Westzaners onder aanvoering van Sijmon Jongewaert dringt echter aan op spoed. Een openbare aanbesteding kost nodeloos veel tijd. Ze verzoeken de bouw nu te gunnen aan Jan van der Streng, meester Timmerman te Amsterdam voor ten hoogste 40.000 gulden. Om alle bezwaren te voorkomen willen ze garant staan voor mogelijke tekorten. Het dorp Westzaan zal zoals afgesproken 20.000 gulden betalen. De kerkleden dragen het overige bij.